

UPODATKOVANJE DRUŽBENIH VED IN SKRB ZA DIGITALNO DRUŽBOSLOVNO DEDIŠČINO

IZHODIŠČA ZA RAZPRAVO

Sodobne družbe se soočajo s kompleksnimi izzivi, kot so staranje, podnebne spremembe, migracije, negotovost dela, vse večje družbene neenakosti, populizem. Z občo digitalizacijo in umetno inteligenco se pomembno spreminjata človekovo zasebno in javno življenje in delovanje, saj digitalno okolje v vedno večji meri postaja primarno človekovo delovno in življenjsko okolje. Razumevanje teh izzivov in iskanje ustreznih rešitev je (ali bi vsaj moralo biti) jedro družboslovja. S svojim prizadevanjem za pojasnjevanje, kako družba deluje, imajo družboslovci pomembno vlogo, da posredujejo svoja spoznanja lokalnim, nacionalnim in mednarodnim odločevalcem, nevladnim organizacijam, strokovnjakom z drugih področij in javnosti.

V današnjem hitro spreminjajočem se svetu je vloga družboslovcev pomembnejša kot kdaj koli prej, hkrati pa se z eksponencialnim povečevanjem količine podatkov, ki »informirajo« družbene vede, družboslovno raziskovanje bistveno spreminja. Nastaja nova generacija družboslovja z novim raziskovalnim potencialom, ki ga je sprostila digitalizacija. Kompleksnih družbenih sprememb, ki pomembno vplivajo na vsakdanje življenje ljudi, ni mogoče opisati in pojasniti z eno samo vrsto podatkov ali eno samo disciplino. Analitika velikih podatkov, umetna inteligenca, vse pomembnejša vloga podatkovno usmerjenih empiričnih raziskav v oblikovanju našega razumevanja sveta in s tem povezan globalni val multi- in transdisciplinarnih pristopov v družboslovju povečujejo epistemične in konceptualne izzive za družbene vede:

1. Nastajajo **nova raziskovalna področja**: mogoče je raziskovanje dinamičnih družbenih procesov in sprememb v realnem času ter simuliranje in modeliranje družbenih procesov, ki jih ni mogoče proučevati v realnem okolju, npr. raziskovanje spletnih aktivnosti, uporabe pametnih telefonov, delovanja družbenih medijev, fizične mobilnosti ljudi in dogajanja v realnem prostoru in času, raziskovanje sprememb v ekonomskih, političnih in drugih družbenih procesih v realnem času na osnovi »digitalnih sledi«; »webometrics« in »cybermetrics«.
2. Zaradi izjemne količine proizvedenih in uporabljenih podatkov sta posebej raziskovalno zahtevna **razvoj in uporaba digitalnih medijev in platform**: interakcija z njimi je postala najbolj množična vsepovsodna dejavnost, ki danes ljudem jemlje največ delovnega in prostega časa in jih dela odvisne od monopolnih ponudnikov digitalnih storitev in programskih aplikacij.
3. Razvoj in vse intenzivnejša uporaba **digitalnih orodij za zbiranje, obdelavo in analizo podatkov**; avtomatizacija zbiranja in obdelave podatkov; razvoj novih metod za analizo velikih količin podatkov; »webometrics« in »cybermetrics«, možnost povezovanja različnih virov podatkov, ki so bili doslej ločeni; povečanje transparentnosti in preglednosti raziskovalnega procesa; meddisciplinarno sodelovanje in povezovanje družboslovja z drugimi raziskovalnimi področji.
4. **Raziskovanje posledic digitalizacije in uvajanje umetne inteligence** na »tradicionalnih raziskovalnih področjih«: spremembe v naravi človekovega dela in proizvodnje, v razumevanju, spodbujanju in varovanju zasebnosti in javnosti delovanja; prosti čas; digitalna varnost in ogroženost, etične implikacije digitalizacije v družbi nasploh in v znanosti posebej.
5. Vrsta disciplin (pravo, politične vede, sociologija, komunikologija) raziskuje razvoj digitalne in podatkovne infrastrukture v demokraciji z vidika posledičnih **družbenih strukturnih sprememb, zlasti z vidika zagotavljanja svobode in varnosti državljanov**.
6. Dolgoročne so posledice na **teoretski in konceptualni ravni**, npr. zaton »velikih teorij« (?), upodatkovanje (datafikacija) znanosti, spreminjanje odnosa med kritičnim in administrativnim raziskovanjem; nujnost »kritičnega digitalnega družboslovja«.

7. Potrebne so spremembe v oblikovanju oz. prilagajanju **pravnega okvira**, ki bo omogočal/dovoljeval zbiranje podatkov za raziskovalne namene in razrešil dileme glede zaščite osebnih podatkov in pravic intelektualne lastnine.

Družbene vede (nasploh in posebej v Sloveniji) v pretežni meri pasivno spremljajo digitalizacijo z ex post ugotavljanjem sprememb, ki jih prinaša digitalizacija, pogosto brez možnosti sistematičnega empiričnega raziskovanja procesov digitalizacije na ravni posameznika in družbe. Pomemben vzrok za tako »pasivnost« je nedostopnost množice podatkov oz. podatkovnih sledi, ki jih ustvarjajo digital(izira)ne dejavnosti. Družboslovci pri iskanju odgovorov na vprašanja, ki si jih zastavljamo, prepogosto naletimo na omejitve ne (samo) zaradi svojih mišljenjskih zmogljivosti, ampak zaradi razdrobljenih podatkovnih virov in baz, odsotnosti trajnih in usklajenih naložb v zbirke podatkov za longitudinalne študije in premajhne uporaba raziskovalnih priložnosti, ki jih ponuja digitalizacija. Da bi lahko družbene vede več prispevale k družbenemu razvoju in odpornosti na vse večje razvojne izzive, se mora družboslovno raziskovanje opreti na kompleksno in povezano podatkovno infrastrukturo, ki bi premostilo oz. povežalo disciplinarna področja, ravni analize in zgodovinska obdobja, ter na ustrezna digitalna orodja, vire in strokovno znanje, potrebno za njihovo analizo. Skratka, za ustvarjanje boljše družbe je potrebna boljša družboslovna znanost, to pa zahteva boljše podatkovno infrastrukturo.

Da bi se v Sloveniji izognili nadaljnemu zaostajanju, moramo začeti ustvarjati celovito **digitalno družboslovno raziskovalno infrastrukturo kot osnovo za ustvarjanje in ohranjanje digitalne družboslovne dediščine**. Treba je določiti izhodišča in ustvariti znanstveno utemeljene podlage za digitalizacijo družboslovja v Sloveniji, zlasti za oblikovanje učinkovitih mehanizmov izmenjave in prenosa znanja in podatkov. Po zgledu drugih držav bi bilo smiselno ustanoviti **Odprtodostopni podatkovni infrastrukturni center**, ki bi skrbel za:

1. sistematično zbiranje, urejanje, dostopanje, povezovanje in analizo v Sloveniji ustvarjenih in/ali dostopnih družboslovno relevantnih digitalnih besedilnih, slikovnih, avdio in video gradiv v podatkovnih bazah;
2. digitalno arhiviranje, vzdrževanje in optimizacija zbirk družboslovnih dokumentov ter nestrukturiranih in strukturiranih raziskovalnih podatkov v prostem dostopu;
3. uporabo inovativnih digitalnih tehnologij za razvoj novih poti in metod raziskovanja nestrukturiranih in strukturiranih podatkov ter programske opreme za dolgoročno načrtovanje in izvajanje časovno-primerjalnih (zgodovinskih) in medsekcijskih analiz v družboslovnem raziskovanju;
4. razvoj izobraževalnih programov za pridobivanje veščin in pristopov za celovito analiziranje in modeliranje kompleksnih družbenih pojavov;
5. vzpostavitev povezav s sorodnimi zbirkami tovrstnih podatkov in sodelovanje z drugimi arhivskimi in raziskovalnimi infrastrukturnimi centri v Sloveniji (OPSI . odprti podatki Slovenije: ADP – Arhiv družboslovnih podatkov) in Evropski uniji (npr. sodelovanje z mednarodnim koordinacijskim telesom združenja GO FAIR, ki se zavzema, da bi bili podatki iz različnih domen znanja najdljivi (Findable), dostopni (Accessible), interoperabilni (Interoperable) in ponovno uporabni (Reusable);